

Романова О. О.,

Харківський торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету, м. Харків

КУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ПРОЦЕСІВ

Статтю присвячено питанням культурної комунікації – чиннику соціокультурних процесів у суспільстві. Визначено механізми взаємодії та взаємовпливу культури і комунікації. Охарактеризовано наукові підходи, що відображають багатоаспектність різних напрямків у галузі культурних та комунікативних досліджень.

Ключові слова: культурна комунікація, модель культурної комунікації, спілкування, культурна компетентність, міжособистісна культурна взаємодія.

Статья посвящена вопросам культурной коммуникации – образу социокультурных процессов в обществе. Определены механизмы взаимодействия и взаимного влияния культуры и коммуникации. Охарактеризованы научные подходы, которые отображают многоаспектность разных направлений в области культурных и коммуникативных исследований.

Ключевые слова: культурная коммуникация, модель культурной коммуникации, общение, культурная компетентность, межличностное культурное взаимодействие.

The article deals with the issues of cultural communication and the sociocultural processes in society. The mechanisms of interaction and inter influence of culture and communication were deferred and scientific approaches which reflect a large number of aspects in different directions in the field of cultural and communication researches were characterized.

Key words: cultural communication, cultural communication model, communication, cultural competence, cultural interpersonal interaction.

Одним із механізмів існування і розвитку суспільства, який забезпечує можливість формування культурних зв'язків, управління спільною життєдіяльністю людей, накопичення та трансляцію досвіду, є культурна комунікація, яка, безперечно, впливає на інституалізацію культурних змін.

Культуру, як і комунікацію, можна визначити як сукупність природних та штучних знаків (мов, символів, зображень), за допомогою яких відбувається збереження, накопичення та передача з покоління в покоління накопиченого людством досвіду, що в подальшому трансформується у нові ідеї, відкриття, вчинки, які формують соціальну пам'ять і впливають на майбутню організацію культур. Таке розуміння культури є найбільш функціональним з точки зору теми, яка розглядається.

Отже, культурна комунікація є ефективною пов'язуючою ланкою у суспільстві, а процеси соціалізації та індивідуалізації культурної комунікаційної взаємодії потребують подальшого вивчення, що сприятиме комфортним умовам для взаємопроникнення та поширення культур, порозумінню та взаємному визнанню в сучасному світі.

Дослідженню проблем культурної комунікації присвятили наукові праці як вітчизняні, так і зарубіжні вчені в галузі культурології, антропології, соціальних комунікацій, історії, лінгвістики, зокрема А. Гуревич, Г. Почепцов, А. Соколов, Ю. Лотман, Р. Якобсон, Е. Холл, Ч. Осгуд та ін. Водночас питання, пов'язані із дослідженням розвитку та трансформації культурної комунікації, в українській і зарубіжній науці не втрачають своєї актуальності, що є ознакою необхідності подальшого дослідження проблеми.

Мета статті – охарактеризувати розуміння культури та комунікації у їх взаємодії, визначити специфічні риси культурної комунікації та її вплив на сучасні соціокультурні процеси.

На сучасному етапі розвитку суспільства комунікація, комунікаційна культура, комунікаційна компетентність визначають можливості розширення взаємозв'язків між людьми та впливають на розвиток соціокультурного процесу. Розуміння соціокультурного процесу є багатоаспектним та багатовимірним і ґрунтується на раціональній поведінці суб'єктів у організації життя, свідомому підході до поєднання духовних і моральних цінностей із прагненням покращення матеріальних умов. У цьому сенсі комунікація дає змогу зберегти та збагатити духовно-етичний потенціал суспільства, змінювати культуру в бік її збагачення, розширювати сферу культурних комунікацій, слугувати основою для збереження самобутності суспільства.

У сучасних умовах суспільних змін відбувається переосмислення ролі культури, оновлення її форм і функцій. З одного боку, культура, як і раніше відтворює традиційні відносини та зразки поведінки, але багато в чому поведінку визначає мислення людей. З іншого боку, поширюються сучасні медіа-форми (телебачення, кіно, друк), реклама, що посилює формування ідеологічних і моральних стереотипів масової культури, «модного» стилю життя. За допомогою засобів масової інформації пропонуються різні смисли і нові ідентичності, трансформується мислення людей. Тому особливого значення набуває взаємодія культури і масових комунікацій як процесу, що формує «людський капітал» і моральний ресурс соціально-економічного розвитку держави.

Сучасне розуміння культури у контексті соціальної історії відомий історик та культуролог А. Гуревич розглядає як систему життєвих орієнтацій людини і називає культуру в одній з багатьох дефініцій формою і способом комунікації людей.

На нашу думку, комунікативна функція культури допомагає особистості визначитись із ціннісно-орієнтаційними напрямками її подальшого соціально-культурного розвитку, сприяє духовному єднанню людей, в основі якого лежить обмін культурною інформацією.

На думку Ч. Осгуда культура складається з усіх ідей про виробництво, поведінку і уявленнь колективу людських істот, які людина отримує з безпосереднього спостереження або спілкування і усвідомлює їх [4]. Через включення людини у світ культури, змістом якої є сама людина у всьому багатстві її здібностей, потреб і форм існування, відбувається реалізація та самовизначення особистості, формується самосвідомість та самоусвідомлення нею своєї ролі у соціокультурних перетвореннях.

Багатоаспектність поняття «комунікація» дозволяє умовно виділити одне з її значень – соціальне, що використовується для позначення і характеристики різноманітних зв'язків та відносин, що виникають у людському суспільстві. Тому філософи, соціологи, політологи, лінгвісти, психологи, звертаючись до комунікативної проблематики, розглядають її безмежною та різноманітною як саме людське суспільство або навколишній світ.

Комунікація – це необхідна умова існування людського суспільства та природних спільнот. Масова комунікація – це соціокультурна взаємодія в масштабах суспільства через розповсюдження та обмін інформацією за допомогою технічно обладнаних мас-медіа (преси, радіо, телебачення, відеосистем, кіно). У соціології зазвичай розмежовують терміни «масова комунікація» та «масова інформація». Комунікація хоч і пов'язана з переданням інформації, але не обмежується лише цим.

Комунікатор – це суб'єкт діяльності щодо виробництва та поширення масової інформації. В умовах демократизації суспільства – це складна система, до якої входять підрозділи єдиного редакційного колективу, працівники редакції (студії) і різнобічні стосунки між усіма цими складовими.

Основні положення та ідеї зв'язку між культурою та комунікацією були ґрунтовно розглянуті відомим американським лінгвістом та антропологом Е. Холлом. Він займався вивченням знакової теорії спілкування та у своїй монографії «The Silent Language» стверджує, що культура – це комунікація, а комунікація – це культура [8]. Отже, розвиваючи ідеї про зв'язок культури та комунікації, Е. Холл запропонував вивчати культуру як комунікацію, що є окремою цариною людських відносин.

Взаємопроникнення культури і комунікації проявляється в тому, що культура не тільки впливає на комунікацію, а й сама зазнає її впливу. Комунікація здійснює вплив на сприйняття, мислення, поведінку всіх членів суспільства і визначає їх приналежність до даного суспільства. У такій інтерпретації культура є цілісністю, що відрізняється від інших завдяки релігійним, національно-державним межах або набору певних етнічних ознак.

Духовна, суспільно-культурна забезпеченість процесу спілкування є чи не визначальним фактором, що зумовлює комунікативний процес. За визначенням Г. Почепцова, одним із перших хто запропонував розглядати культуру з точки зору комунікаційного зв'язку, був Р. Якобсон, який для дослідження комунікації запропонував поєднати її мовні характеристики із характеристиками адресата та адресанта, які контролюють процес спілкування [6, с. 57]. Застосування моделі, розробленої Р. Якобсоном, дозволило зв'язати велике коло проблем у вивченні мови, мистецтва і культури з теорією комунікативних систем.

В. Різун у монографії «The vital questions of mass communication theory» наводить приклад моделі культурної комунікації А. Молеса (Моля) та А. Тудора. А. Молес створив модель мозаїчної культури, в основу якої поклав тезу, що сучасна культура є цілісністю неупорядкованою, має мозаїчну структуру з елементами різної цінності та вартості. Така культура є продуктом функціонування засобів масової комунікації і впливає вона з надбань минулого, колись сучасного, а сукупність її висловлювань творить суспільно-культурний образ, який формує сучасний споживач інформації. А. Тудор в основу своєї моделі поклав суспільно-культурну складову комунікації, яка на його думку полягає в тому, що процес спілкування з одного боку зумовлюється суспільною структурою, з іншого культурою [7, с. 54-55].

Очевидним є той факт, що комунікативний процес може бути ефективним і дієвим лише за умови духовної і культурної єдності комунікаторів.

Культурна комунікація підпорядковується законам, правилам та формам, прийнятим для певної комунікаційної, соціальної та мовної ситуації. Активний характер культурної комунікації забезпечується саме мовою, формою якої є діалог.

І. Огієнко, вважаючи культуру головним інтегруючим чинником, головною ознакою культурної ідентичності визначав саме мову [3]. Саме мовну функцію людини в комунікативістиці часто називають «першою комунікативною революцією». Мова є основним засобом спілкування та передачі інформації, безперечно, мова стала основною рушійною силою у розвитку людської комунікації. Цей процес удосконалювався у міру винаходу різних технічних засобів, які поступово перетворювали усну мову в письмові символи передачі інформації, потім у друковані, а згодом у електронні.

Отже, мова та спілкування відіграють важливу роль ретранслятора культури на рівні міжособистісних, суспільних, міждержавних відносин. Культурну компетентність можна розглядати як складову культурної комунікації, вона ґрунтується на приналежності людини до певної соціальної групи, її життєвому досвіді, володінні інформацією про належну комунікаційну поведінку, знання, отримані шляхом навчання, спостереження, ознайомлення із багатьма культурними і мистецькими об'єктами. Культурна компетентність формує основи поведінки особистості, сприяє її соціалізації, створює умови для кумуляції, збереження і передачі національної своєрідності, традицій, звичаїв, притаманних даній культурі. Культурну компетентність можна розглядати як одну з передумов правильної інтерпретації інформації, отриманої у процесі комунікації та результативності комунікаційного процесу, вона здатна розвиватися під впливом культурної взаємодії, обміну думками, індивідуальним досвідом.

Культуру не можна сприймати як досягнення минулого – вона багато в чому визначає сьогодення і майбутнє не лише окремої особистості, а й усього людства. Культурна комунікація в такому випадку має сприйматися як безперервний культурний діалог, що відбувається на мікросоціальному рівні – між особистостями в середині суспільства, мідіосоціальному рівні – між групами комунікаторів у середині суспільства та макро-

соціальному рівні – між історично сформованими людськими цивілізаціями. Об'єднує їх природна потреба людини у спілкуванні.

Отже, культурна комунікація, як і будь-яка інша комунікація, спрямована саме на реалізацію потреби людини у спілкуванні, в обміні інформацією і передбачає інтерактивну міжособистісну взаємодію, яка є, на нашу думку, і результатом, і процесом внутрішнього розвитку й самовдосконалення, набуття певного досвіду, і водночас розвитку творчого потенціалу особистості.

Комунікація забезпечує продукування, поширення і споживання культурних цінностей, їх зберігання і передачу, а культурне різноманіття, в свою чергу, мобілізує здібності освоєння нового знання та досвіду, особливо стосовно процесу зародження та продукування нових ідей.

З погляду впливу на особистість культурна комунікація є важливим фактором впливу на духовне самовизначення, оскільки людина набуває свого власного образу крізь призму спілкування, стверджує себе у світі, ведучи безперервний діалог як з іншими суб'єктами, так і сама з собою. Комунікація, яка є невід'ємним атрибутом будь-якої людської діяльності і тривалим процесом пошуку порозуміння та згоди, може перевести процес спілкування та обміну культурними надбаннями на якісно вищий рівень світосприйняття, спрогнозувати можливості порозуміння та взаємного визнання в сучасному глобалізованому світі.

Таким чином, комунікація між людьми існувала в усі епохи, а в наш час просто з'явилися технічні засоби її реалізації. Еволюція засобів масової комунікації, розглядаючи крізь призму розвитку людської культури, показує, як поступово збільшувалася швидкість обміну інформацією, з тим, щоб зберегти шлях до оволодіння людиною знань, здобутих попередніми поколіннями людей. Масова комунікація є невід'ємною частиною сучасного суспільства, його економіки, політики, культури і охоплює міжнародні, міжгрупові і міжособистісні відносини. Сучасна масова культура виступає як комплексна форма організації і структурування культурного життя суспільства, виробляючи і культурний продукт, і його споживача, що здійснюється багато в чому завдяки зусиллям ЗМІ. Масові комунікації стали сьогодні могутнім засобом, який не тільки формує громадську думку, а й часто впливає на прийняття тих чи інших політичних рішень, сприяє взаємопроникненню культур і поширенню культурних зразків і стандартів за межі однієї культури, що створює глобальний культурний простір.

Література:

1. Лич Э. Культура и коммуникация: Логика взаимосвязи символов. К использованию структурного анализа в социальной антропологии: пер. с англ. / Э. Лич. – М. : Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 2001. – 142 с. – (Этнографическая библиотека).
2. Лотман Ю. М. Механизмы культуры / Ю. М. Лотман // Избранные статьи в трех томах. Т. III. – Таллин, 1993. – 470 с.
3. Огієнко І. Історія української літературної мови / І. Огієнко; упоряд., авт. іст.-біогр. нарисів та приміт. М. С. Тимошик. – К. : Наша культура і наука, 2001. – 440 с. : іл. – (Видавничий проект Фондації імені митрополита Іларіона (Огієнка) «Запізніле вороття»).
4. Osgood Charles E. Cross-cultural Universals of affective meaning / Charles E. Osgood, William S. May, Murray S. – University of Illinois Press, 1975. – 486 p.
5. Парахонский Б. А. Язык культуры и генезис знания / Б. А. Парахонский. – К. : Наукова думка, 1988. – 211 с.
6. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации / Г. Г. Почепцов. – М. : Рефлбук; К. : Ваклер, 2001. – 656 с.
7. Rizun V. V. The vital questions of mass communication theory : monograph / V. V. Rizun; edited by pr. O. M. Kholod / Taras Shevchenko National University of Kyiv. – K., 2009. – 168 p.
8. Hall E. T. The Silent Language / E. T. Hall. – New York : Doubleday, 1959.